

sjónarmið

Ljóðmál, skriftmál, ljóðmál:

Svabo fekk
rætt

Haldi feroýingar vera ov bjartskygðar, tá slíkt kemur uppá tal, hóast tað sjáldan kemur uppá tal, uttan tá tikið verður til: »Svabo fekk ikki rætt«, ið ætlandi skal skiljast sum, at nú stendur hampuliga væl til við tí máli, sum hann helt vera komið á gravbakka. Mangt er to farið av lagi í heilt nýggjari tíð, og meira vælsaktans síðan Svabo skrivaði.

Nú sigst hetta nýggja ár serliga at vera kannað málrehtar víðurskiftum í Norðurlondum, eins og aðrastaðni. Loyvi mær tí nukur orð í lítari søgu, sum er eitt sindur fictiv, men vil kortini royna at taka upp ymist, sum hjá okkum ikki er í lagi.

Vit hoyra ofta tikið til: Svabo, Hammershaimb, Svend Grundtvig, Jørgen Bloch o.s.fr., menn sum hava sýnt samhug við okkara víðurskifti og roynt at skriva upp. Teirra virki er vælkennt, og hevur nú aftur verið í útvarping, men veruliga málsega okkara er tað, Hammershaimb undantikin. Málið hava onnur skapt, vit vita bara ikki hvørji.

Tað nevnda málið tokyist eisini, íl deild at vera um einávilisviðurskifti, skýldir sum hjáland og skatland kunnu hava móttvegis høvuðslandi, haðan tey verða stýrd.

Men nú Svaboar tíð. Tá var fræslisstríð í Amerika og broytingar ymsastaðna. Í Danmark kom ansur fyri at varðveita og endurreisa ymist gamalt og burturgloymt. Svabo helt ikki feroyskt kunna varðveitast, men setti sær fyri, ið hvussu er at geva eftirmonnum eina orðabók, um tað mál, sum hevði verið einaferð. Í »Indberetninger« verður ikki sagt so nógv um tað, men har verður harmast um, at gamalt norrønt hevur úrtáð, serliga í Føroyum, men eisini í Íslandi. So hann man hava

verið málkønur, bæði í íslendskum, og øðrum gomlum klassiskum vælsaktans eisini.

Sum hann skrivar so nágreiniliga um alt møguligt, gevur hann eisini gjølligt dømi um tað feroyska, sum er í hansara tíð, og gera tað í egnari ljóðskrift, sum vit lættliga kunnu lesa í stavseting Hammershaimb:

»Góðan morgun! Gud signi teg! Hvat eru ørindi tini so tíðliga á morgni? Eg ætli mær til útróðrar! Hvussu er veðrið, hvussu er ættað? Tað er gott enn, men eg veit ikki, hvussu tað vil taka seg upp móti degi! Vilt tú ikki fara við? Nei! Hvi tá? Tí eg vænti mær einki av sjónum, og tá er betri at fara at seyði!«

Eftir hesum er ílt hjá okkum at skilja vónloysi Svaboar, tí hetta tyktist veruliga gott mál eftir okkara meti. Høvdu vit bara dugað so væl stutt og greitt at sagt frá okkara víðurskiftum í dag.

At Svabo heldur frægtast vera at velja millum eldri norrønt og danskt, fyri at fáa eitt skriftmál, er kanska skiljandi, eftirsum slíkt var frammi í tíðini. Danskt hevði fingið endurreising og umvaling, hetta er stutt eftir Holbergs tíð. Vit kunnu so treingja tað ikki minni, sum einki skriftmál áttu. Svabo sjálvur nýtir vakurt danskt, og hann skilir feroyskt, sum tað sæst, um hann eisini hevur talað tað, vita vit ikki.

Men hvør man hava lært feroýinga ta greiðu grammatik, sum hoyrist gjøgnum brotið, og tær røttu bendingar, sum ikki eru bundnar, og hvør hevur lært íslendingar somu grammatik, katólskir prestar? Írskir munkar? elle heilt onnur? Sumt í hesum máli tyktist benda suður-eftir.

Vil vera við í okkara öld at hava hoyrt gomul fólk

siga: »At vera at einum hvørjum virki, líkavæl sum at vera í tí.« Tað líkist tí í tekstini nýttat »at fara at seyði.« sum so aftur er meinlikt tí enska »to be at work«.

Jú, sitat Svaboar tyktist gott feroyskt í dag, men útvarps-feroyiskt er tað ikki. Har má tað vera binding og hjá til hvør fall. Vit kunnu gera eina roynd: »Góðan morgun, harrin signi teg!« er jú nakað tað sama.

»Hvørji eru ørindini hjá tær so tíðliga um morgun?« »Ætlanin hjá mær er at fara út at royna við báttum! Hvussu eru veðurvánar? og hvussu við veðurlíkindunum? Hvussu er hann í ættini? Veðurvánar vóru góðar sambart tíðindunum frá útvarpinum, men eg veit ikki hvussu við líkindunum móti degnum. Kemur tú ikki við? Nei! Hvi ikki tað? Tí eg vænti einki í vinninginum av sjónum, og tá er betri at royna okkurt annað, so sum eftirhyggjaninna og kannaninna av seyðinum í haganum.«

Nakað soleiðis mundi ljóða. 2 dansk felagskyns-ord »vánar« eru undirstríkað og eitt galið fall. Fleiri metja slíkt hampuliga gott mál og framgongd. Tey meta málrehtar sum orðasavning, ikki grammatik. Núi kundi kanska verið loyvt eisini at vent hugflognum øvugan veg. Ikki bara líta framá, men eisini aftureftir.

Hugsu okkum t.d. at Svabo sjálvur slapp fram-at til at kanna sína gomlu meting móttvegis okkara meting av hansara meting.

Besta stað til at lurta og kanna eftir er óiva einhvør feroysk skúlastova fyri heldur eldri næmingar. Hvat kann hoyrast har av tí sum lærarar og næmingar siga? Ja, um ní næmingar nýta hóp av danisnum, sum t.d.: »finna seg í, halda av, vera í ferð við, egna seg til, vera

kedd av, ella glað fyrí«, og ikki at gloyma hitt altumfatandi »man«, hóast vit sjálvi eiga røtt og nógv betri orð fyrí alt hetta sama, so er einki lögdi í tí, tí tað eru orð og vendingar, sum ein hevur hoyrt lærarar sjálvur nýta, tí teir hava verið alment frammi. Hurluvási er, men hvør hevur so skyldina, Læraraskúlin kanska, ja, vælsaktans, men har eru so eisini onnur aftanfyrí.

»Skúlin bleiv útbygður, og tað nógv, áðrenn málið bleiv útbyggt, so kunnu tygum sjálvur ætla, harra Svabo.« »Tygum halda ikki hetta vera feroyskt, ið hvussu er, heldur ikki danskt?«

Jú, men vit hava eisini eitt útvarp, nú skulu tygum bara hoyra og meta eitt sindur um tað. Utvarp er nakað, sum hvørki tygum ella Hammershaimb kundu rokna við sum framtíðar møguleiki. Annars er Hammershaimb maður, prestur, sum var seinri enn tygum í tíð, 1819–1909, og gjørdi okkum tað feroyska skriftmál, vit høvdu saknað so leingi, men hann kundi ikki vita, heldur enn tygum, at vit aftur skuldu fáa ljóðmál, nevnt fjøl- og út-varping, har eru fleiri sleg, sum gera nógv meira um seg enn tað ljóðmál, tygum vígjørdi á sinni.

Skriftmálið hevur to havt sína søgu og næstan heila öld nú. Tað fekk bara so nógvan mótbúrd, at tað nóg illa nakrantíð kom fyrí seg millum vanlig fólk, to tað fekk eina blóm-ing, gullóð, sum vit nevna, mest í bundnum máli, sum byrjaði um síðsta aldaskifti, og helt seg líka upp í 1940-árin, seinra heimsbardaga. Eftir tað kom vend í, og síðan hevur áriníð uttan-frá verið ov stórt til, at vit kunnu standa ímóti.

Men her er so tað nýggja, sum er fjølvarping av ljóði, ið fer so víða, at tað røkkur næstan allan knøttin. Og tólið er í hvørjum húsi at kalla. Slíkt ljóðvarp hevur eisini haft mangt ymist í kjalavörri. Men her hoyrist tað so.

Áhugavert hevði verið at vita tygara meting av tí, av eini vanligari almennari tíðindasending t.d. Kortini er í okkara tíð soleiðis, at eingin veruliga veit, hvør ið ger hvat av tí, sum alment er. Hvør ið ger hesar tekstir, sum ein uttanveitaður speakari lesur upp, vita vit tí ikki. Næstan alt er ní stovnar, og innanfyri teir eru nevndir og ráð, men hvørji ið har eru nevndarlímir, fest sjáldan at vita.

Eingin hevur t.d. ábyrgd av tí vána máli, sum tygum nú fáa at hoyra.

»Er tað nakað sama lag sum hitt fyrí, men lang-røkjutari? Skilst nakað? Jú, »Um-unum, ararnar, urunum, aninar, aninum o.t., ið kundu ljóða sum lagnar endingar, men kortini hava trýst, tað plaga endingar ikki at hava.«

Jú, tað er so. »Umun-ummuni« og hitt eru bundnar endingar, tygum fingi rætt, tá samanum kom, harra Svabo.

Men kundu vit kanska sloppið at greitt eitt sindur frá, hvussu gingist hevur, serliga nú síðan fjølvarping kom. Fyri ta tíð var ikki so lætt at siggja útyvir tað, sum fór fram, so ein visti ikki rættiliga hvussu tilstóð, men nú hoyrist alt, serliga hvussu vánaligt tað er í grammatik. Orðið er heldur ikki til á feroyskum.

Nukur gomul fólk nýttu, líka til útvarping kom, heilt rætta bending, tað var prentað inn í tey frá barni av, og fleiri av bygðarfólk, feroýingar, sum hava verið leingi burturstaddir, og tey sum røkja sjógvn hjá okkum, hava nýtt toliðiliga rætta bending, til fyrí stuttum, men nú er tað ikki longur, tí øll hoyra tað sama, hitt lagna útvarpsmál.

Meiningin tyktist vera einsrætting gjøgnum bindingarending. Tí verða øll navnorð bundin miðvist. Tað virkar til at vit fáa 2 kyn »Fælles- og intetkøn«, tí kall- og kvenkyn renna saman. Vit hava longu í næstan 3 ár havt eitt »fælleskøn-ord«, fremst á útvarps-skránni »Veðurvánar« (væn er kvenkyn, vánar kallkyn). Sama er við mongum øðrum »mennar, konnar o.fl., men serliga einstav, kvenkynsorð »vón, stjörn, kvørn, loyn, ódn, o.fl.«, tey vera øll kallkyn í bundnum formi á suður-oyarmáli. Spurningur er bara, um suðringar har fara so skeivir, tí endingar sum »nirnar, nurnar« eru ómøguligir at úttala, og útvarping er ljóðmál. Binding og bending ávrika og broyta hvør áðra. Tann sum vil gloypa útyvir báðar í senn uttan at skilja tær, fær bara lagnin orð sum Klakk-arvikingararnar o.til.

Í tí rímmarfestu útvarpsbinding stendur kortini eitt orð eftir, sum als ikki má nærtast. Orðið »dani« danskari. Dani bendist ikki sum hani, heldur ikki sum onnur fólkasløg: Bretar, svíar, fransar o.fl. ella sum okkara fornu orð: Bendur,

Frændur. Nei, danar hava serskilda bending, og mugu ikki bindast á nakran hátt, Honnør fyrí høvuðslandi!

Vit fáa eisini gjøgnum útvarp 2 fjøl: Hvørfall (nominativ) og hvørjumfall (dativ). Ikki genitiv sum danar, tí har taka vit eina fyriseting »hjá«, sum altíð tekur hvørjumfall. Sostatt er hvørsfall longu hvørjumfall, sera einfalt. Meiningin er, at tað mesta hvønnfall (akkusativ) skal fara sama veg, nú so nógv av fyriseting og sagnorðum verður broytt til at taka hvørjumfall. Tað, sum tá verður eftir, er næstan bara »um« og fleiri síga longu »um dagarnar«, so tað er halvávegna farið, restin fer so eisini. Næstan øll tíð og stað-merking, sum fyrr ikki mátti taka hvørfall fyrí ikki at koma í bland við grundorðið, er nú kortini farin hagar, so hvørfall hevur fingið sín part, hóast tað ætlandi fær meira enn, tá bara 2 fjøl skulu vera.

Tá alt hetta er á jour, eru vit komin sær at danskum. Men høvuðsvegurin til á-jour føring er kortini ikki nevndur, hitt felags-skandinaviska »man«. Tað ger næstan meira um seg enn alt hitt.

Fólk aftraðu seg fyrr við at nýta »man«, tí tey hoyrdu, tað var galið, veruliga eitt hvønnfall av »maður«. Tað hoyra tey ikki longur, so nú gongur strúkandi, best millum tey, sum hava lisið og ferðast nógv. Ja, ein kann við at telja »man« í einhvørjari útvarpaðari tekst, sum skal eittast feroysk, beinleiðis finna fram til, hvussu leingi víðkomandi hevur lisið dansk-skandinaviskan tekst, og verið búsettur uttanfyri Feroýar. »Man« kann koma uppá næstan 50% av øllum orðum, sum nýtt eru.

»So, tygum fingi rætt, harra Svabo. Vit hava mett skeivt og eiga at biðja um fyrigiving. Annað tygara uppskot, dansk mál, hevur longu stóran frama, og forn-málið slepst ikki aftur til. So vita tygum leiðina. Vit biðja ársaka okkum.«

Ja, endi her mína søgu í takklæti til tann søguliga Jens C. Svabo, sum hevur givið eftirtíðni so góðar og greinilar upplýsingar um gomul feroysk víðurskifti.

At søgan sjálv kanska ikki er so vandalig og heldur óvirkiliga skrivað, vóni eg fær verður fyrigivið.

F. Zachariassen

